

ATLAS, BROKÁT – „ORNÁT“ NEBO DAMAŠEK?

Romana Habartová, Krajský úřad Zlínského kraje

Martina Kohoutková, HEDVA ČESKÝ BROKÁT, s.r.o., Rýmařov

Práce s textiliemi vyžaduje pozornost i ve vztahu k základnímu pojmosloví z oblasti textilní tvorby. Během existence lidstva vznikaly postupně technické postupy, které umožnily vytvářet nejrůznější druhy textilií, jež spotřebovávaly suroviny s různými vlastnostmi, aby vyhovovaly jeho potřebám. Musely sloužit k tomu, aby tyto materiály k odívání člověka chránily, odlišovaly ho od zástupce jiné skupiny. V průběhu času začali lidé textilie také zdobit. Každé historické údobí se svou kulturou přinášelo nové postupy textilního zpracování a s nimi nové pojmy. Při nahlédnutí do monografií slováckých obcí, v nichž je věnován prostor tradičním lidovým krojům, narazíme obvykle na jedno nepřesné vyjádření, že za *nejparádnější a nejkrásnější přední sukne* je *do dnes považován fěrtúšek z ornátu*. Absence tohoto výrazu v textilních encyklopediích vedla k tomuto příspěvku.

Výraz **textilie** je nejširší označení pro textilní výrobek, jehož základem je vlákno. Latinský překlad slova *textilis* znamená tkaný. Textilie může ale vzniknout různými způsoby, a to jak z vláken spředených do příze, tak z vláken v nezměněném stavu. Z vláken upravených do příze se vytváří textilie mnohými způsoby: tkaním, pletením a celou řadou předtkalcovských technik. Nezpracovaná vlákna jsou naopak základem pro jiné postupy, k nimž patří plstění, lepení, prošívání a další. Se zdokonalováním technologických postupů a větší specializací se v textilní oblasti přidružovala stále nová řemesla, tradiční řemesla si zachovávala svůj prostor do konce 19. a počátku 20. století.¹ K nejstarším materiálům používaným k výrobě prvotních textilií patřily už v neolitu liány, lýka různých rostlin, trávy, kořeny stromů aj. Délka těchto materiálů určovala délku primitivní textilie; ta byla vytvářena jednoduchými postupy: splétáním, svazováním, smyčkováním, drháním, uzlíčkováním. S postupem času začali první zemědělci používat materiály jak rostlinného, tak živočišného původu. V různých oblastech jich existovala celá řada, z nich některé později doznaly většího rozšíření, jiné se však vzhledem ke specifickým přírodním podmínkám vyskytovaly pouze v dané lokalitě. Nejstarší nálezy vypovídající o kulturním zpracování a pěstování rostlin nebo zpracování srsti či hedvábí se datují už kolem 6. tisíciletí př. n. l.

Technika výroby **brokátů** se rozšířila z Blízkého východu ze Sýrie a Turecka. Nálezy z tohoto území z období před asi dvěma tisíci lety dokazují, že se tu vyráběly brokáty s typickými motivy květin, zvířat i lidských postav.²

1 *Katalog vzorků. Atlas textilu. Národní ústav lidové kultury Strážnice.* [online]. [cit. 2020-04-25]. Dostupné z: <http://www.atlastextilu.cz/atlas-textili>.

2 Textilie. *Wikipedie.* [online]. [cit. 2020-04-25]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Textilie>.

3 Skaní je výrobní proces, při kterém se sdrúží dvě nebo více nití a zpevní se zákrutem, jinak řečeno stočením dvou či více nití jejich kroucením tak, aby dosáhly stejnoměrnosti, pevnosti a dalších předností. Více TERŠL, Stanislav. *Malá encyklopedie textilií a odívání*. Praha: SNTL, 1987, s. 150.

4 Tamtéž, s. 20. Vychází z italského *broccare*/vyšívat, takto je tkanina pojmenována v řadě evropských zemí.

5 Tamtéž, s. 10–11.

6 Je francouzské označení pro atlas (*satín*). Více tamtéž, s. 147–148.

7 Tamtéž, s. 29. Mercerace je způsob úpravy bavlněných textilií, který vyvinul Angličan John Mercer v polovině 19. století. Působením koncentrovaného louhu sodného vlákna nabobtnají, čímž se změni jejich průřez na kruhový a délka vlákna se zkrátí. Díky tomuto procesu mají mercerované výrobky vyšší pevnost a afinitu k barvivům, lesk podobný hedvábí a jsou na hmat velmi příjemné.

8 Více např. MARTINEK, Radek. *Liturgické textilie: historie, pořádání a uchování*. Olomouc: [Univerzita Palackého v Olomouci], 2014, s. 25, heslo kasule. Ke zkracování ornátů došlo po Tridentském koncilu se zaváděním těžších a tvrdších tkanin, protkávaných kovovými vlákny nebo po ploše s kovovým vyšíváním.

9 Používá se také název brokát brošovaný kovovými nitěmi.

Brokát představuje historicky označení zpravidla hedvábné tkaniny s výrazným vytkávaným (žakárským) vzorem. Vzory se protkávaly nitěmi skanými³ s drahými kovovými vlákny, nejčastěji stříbrnými nebo zlatými. Označení brokát se ale následně začalo používat i pro jakoukoli tkaninu s bohatým vzorem. V Evropě je tkaní brokátů doloženo asi od 13. století na území Itálie.⁴ Lesklou hedvábnou tkaninou utkanou atlasovou vazbou je **atlas**.⁵ Od ní získala látka své pojmenování. Pro svůj výjimečný lesk byla často používána k výrobě slavnostních oděvů. V současnosti se pro tkaninu používají i jiné materiály – bavlna, vlna, kašmír nebo umělá vlákna. Atlas existuje v několika druzích. Patří k nim například oblíbený **satén**, hustá a současně velmi lehká, lesklá, hladká tkanina, která je tkaná v atlasové vazbě.⁶ **Damašek** je lesklá tkanina původně vyráběná z jemné hedvábné a lněné příze, později z mercerované bavlny. Látky vyrobené touto technikou pocházejí pravděpodobně z Číny. Do Evropy se dostala technika ze Sýrie, kde došlo ve 12. století k jejímu výraznému rozkvetu. To vedlo k pojmenování podle hlavního centra Damašku.⁷ Velké vzory na tkanině jsou vytvářeny střídáním osnovních a útkových atlasových vazeb, pro které se nejvíce využívalo žakárového tkaní. Tkaniny byly a jsou většinou jednobarevné, výjimečně se objevuje barevné vzorování. Dříve se damašek používal především k šití slavnostních reprezentačních oděvů, sloužil také k výrobě honosnějších tapet i textilních potahů čalouněného nábytku. Dnes je používán především k výrobě ložního prádla a bytového stolního textilu. **Ornát** jako textilní pojem v odborné textilní terminologii neexistuje, ani název pro technologii nebo popis určité tkaniny či skupiny tkanin. Název nenajdeme v odborné literatuře, neznají ho odborníci v oblasti textilní technologie. Co tedy ornát je? Tento název nese svrchní liturgické mešní roucho (kasule), kterou oblékají hlavně římskokatoličtí kněží jako oděv při mších. Od poloviny 16. století byly jimi používány kratší těžké ornáty s vytkávanými kovovými zlatými a stříbrnými nitěmi.⁸ Odtud se takto přeneseně název ornát dostal do lidového prostředí. Lidé na vesnicích byli při bohoslužbách okouzleni honosnou látkou použitou na ornátech kněží. Nákladný brokát s kovovými nitěmi se tak začal v první třetině 20. století uplatňovat i v lidovém prostředí, především pro pořizování honosných obřadních součástí oděvu pro nevěsty (přední sukně, vestičky-kordulky). Protože se jednalo o velmi drahou záležitost, často se na venkově stávalo, že byl tento „luxusní“ satební oděv půjčován, a to nejen v rodině a přízni.⁹ Jde tedy o brokát, bohatě vzorovanou těžkou tkaninu s kovovým leskem, tkanou atlasovou vazbou. Její název pochází z italského slova *broccare* (vyšívat). Vzory na tkanině vznikají při vlastním tkaní, k němuž se tradičně používalo hedvábí. Pro zajištění většího lesku a slavnostnosti materiálu byly přidávány kovové nitě, což mu dodává hladký po-

vrch a lesk, který je násoben volbou materiálu. Jeho významnou úlohu a noblesní vyznění potvrzuje i jeho použití k výrobě slavnostních oděvů či luxusního textilu v interiérech architektury nebo ceremoniálních textilií. Typická bohatost velkých vzorů vznikala později tkaním na žakárových stavech. Brokát protkaný kovovými nitěmi si zachovává oblibu do současnosti. Z něj šité krojové součásti považují některé ženy za „nejmódnější a nejkrásnější“ a patří dle nich k tomu nejlepšímu krojovému oblečení dívek ve funkcích stárek či stárkyň v rámci slováckých hodů s právem, případně současných nevěst, které se rozhodly vdávat se v lidovém kroji.

Technologie výroby brokátu

Brokát jako tkanina s výrazným vytkávaným žakárským vzorem vzniká pomocí žakárského stroje. K jeho výrobě je potřeba nejen tkací stroj, ale také stroj žakárský. Jedná se o samostatné zařízení, které je umístěno na vlastní konstrukci nad tkacím strojem.

Tkanina

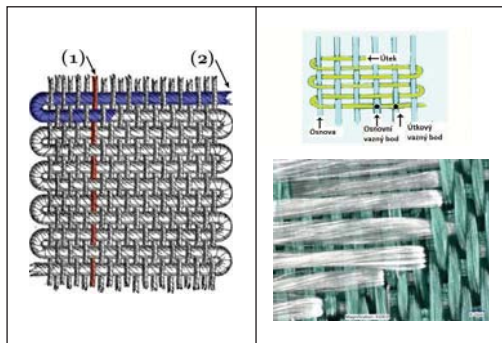
Tkanina je plošná textilie, která vzniká vzájemným provázáním dvou soustav nití, které jsou na sebe kolmé. Podélná soustava nití se nazývá osnova a příčná soustava útek. Místo křížení jedné osnovní nitě s jedním útkem nazýváme vazným bodem. Vazný bod může mít pouze dvě podoby, buď je osnovní nit nahore, pak jde o vazný bod osnovní, nebo je osnovní nit dole pod útkem, pak jde o vazný bod útkový. Podle toho, jak se jednotlivé nitě ve tkanině kříží, jakým způsobem se střídají osnovní a útkové vazné body, hovoříme o různých vazbách tkanin.

Církevní ornát ušitý z krojového brokátu.

Dívky ve slavnostním kroji o hodech, Kunovice 2011. Foto R. Habartová.

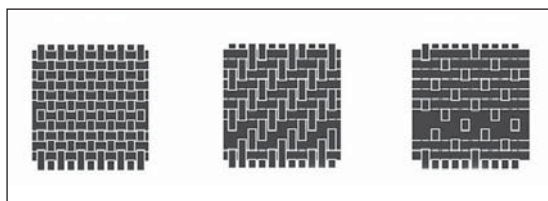
Vazby tkanin

Nejzákladnější vazbou tkanin je vazba plátňová, kde se pravidelně a rovnoměrně střídají osnovní a útkové vazné body. Jedná se o tzv. vazbu obouliční. To znamená, že podíl osnovních vazebních bodů a útkových vazebních bodů je v poměru 1:1 a rub má v neupraveném stavu stejný vzhled jako líc. Další velkou skupinou vazeb jsou vazby keprové. Tyto vazby vytvářejí různé široké diagonální řádky díky tomu, že se stejné vazné body v rohu

Schéma tkaniny, (1) osnova, (2) útek.

Schéma tkaniny se zatkávaným útkem.

dotýkají. Keprová vazba má široké využití, používá se např. k výrobě džínoviny (denim). Při výrobě brokátů nás nejvíc zajímá třetí skupina vazeb, a to vazby atlasové či saténové. Vyznačují se tím, že se jednotlivé útkové vazné body vůbec nedotýkají. Tkaniny tkané atlasovou vazbou jsou rozpoznatelné okem pro vysoký lesk a hmatem pro hedvábný dotek. Při výrobě brokátů jsou využívány nejvíce. Vedle těchto základních vazeb existují další odvozené, kombinované a speciální vazby, které jsou využívány u brokátů se speciálními efekty.

Plátňová vazba.

Keprová vazba.

Atlasová vazba.

Ukázka ručně malované brokátové vzornice.

Tvorba vzorů na brokátu

Vzor na tkanině je plochou, kde se střídají místa provazuující se v různých vazbách. Kladením těchto vazeb vedle sebe vzniká dojem vzoru, který může vypadat jako stínovaný, nebo může plasticky vystupovat z tkaniny. Vzor je zakreslen do čtverečkového rastru s použitím červené a bílé barvy. Červená barva představuje osnovní vazný bod, bílá barva je vazným bodem útkovým. Samotný vzor je tvořen střídáním ploch s převahou červených nebo bílých bodů, tedy s osnovním nebo útkovým efektem. Takto vykreslený vzor se nazývá vzornice. V minulosti byl ručně malován barvou a poté čten a vyrážen do žakárských karet. Žakárské karty jsou pak nasazeny na žakárský stroj, který podle nich vzor utká.

Tkací a žakárský stroj

Jde o dva odlišné stroje. Tkací stroj slouží ke tkaní tkaniny, což znamená, že do osnovních nití dokáže zatkat útek. Při zatkávání útku se vždy část osnovních nití zvedne a druhá část zůstane ve výchozí pozici. Tím se mezi nitěmi vytvoří klínovitý prostor, tzv. prošlup. Tímto prošlupem je protažen útek, prošlup se zavře a zatkaný útek je přiražen ke tkanině. Při zatkávání dalšího útku se zvedne jiná část nití a proces se opakuje.

Na takovémto tkacím stroji lze vyrábět tkaniny hladké, tj. tkaniny v některé ze základních vazeb. Pokud se bude do tkaniny vytkávat vzor, je zapotřebí další samostatné zařízení – žakárský stroj, který je umístěn nad tkacím strojem a umožňuje ovládání každé jednotlivé nitě nezávisle na ostatních. Díky tomu mohou vzniknout bohatě protkané až plastické vzory v nadměrné velikosti.

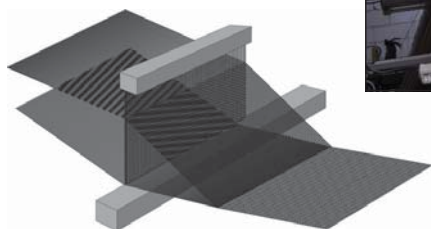

Detail vzornice.

Žakárský stroj s pásem dírkových papírových karet – program pro vytkávání vzoru. (vlevo).

Tkací a žakárský stroj.

Prošlup – klínovitý prostor mezi osnovními nitěmi.

Vzor v kartách

Zařízení pro tkací stroje vynalezl v roce 1804 Francouz Joseph Marie Jacquard a funguje na principu děrných štítků.¹⁰ Žakárský stroj je považován za předchůdce dnešních počítačů. Stejně tak jako moderní počítače pracují se dvěma stavy (pravda/nepravda, ano/ne či 0/1), žakárský stroj využívá dvě pozice, osnovní nit je nahore nebo dole, což odpovídá červenému nebo bílému bodu ve vzornici a na žakárských kartách potom dírci anebo plnému místu. Žakárské stroje patří k nejsložitějším tkalcovským zařízením a umožňují tkaní bohatě vzorovaných a složitě provázaných vazeb.

10 Už v roce 1805 si stroje všiml císař Napoleon, který následně udělil městu Lyon patent na žakárový stroj. Jacquard dostal jako odměnu doživotní penzi 3 000 franků. Navíc obdržel 50 franků za každý tkalcovský stav, který byl koupen a používán po dobu šesti let. Francouzi se snažili tuto technologickou novinku udržet v tajnosti, přesto se začala šířit do dalších zemí.

Ukázka tkaní vzoru.

Tkací stroj z boku.

Joseph Marie Charles (1752–1834), francouzský tkadlec a vynálezce programovaného mechanického stavu.

Žakárské karty – dřevěné štítky k hotovení složitých vzorů.

Brokáty firmy HEDVA ČESKÝ BROKÁT

Na území naší země vyrábí brokát firma HEDVA ČESKÝ BROKÁT v Rýmařově už od začátku 19. století. Tato firma vznikla v roce 2014 oddělením od mateřského podniku Hedva, a.s. Moravská Třebová. Svým osamostatněním se vrátila k původní podobě z roku 1949, kdy se bývalá továrna bratří Schielů stala závodem BROKÁT. Brokát nemá současná firma ve svém názvu náhodou. Tímto názvem se hlásí k uspořádání firmy z doby poválečné, ale i k zajímavému výrobnímu sortimentu, který je pro nynější firmu HEDVA ČESKÝ BROKÁT klíčový.

Vyrábí brokát krojový i brokát těžký, určený pro církevní účely, k výrobě církevních ornátů a rouch. V průběhu 20. století se do výrobního sortimentu závodu Rýmařov dostal také brokát využívaný jako bytový, který se uplatňuje jako luxusní tapeta i v oboru čalounictví. Těmito brokáty byly a jsou vybaveny a tapetovány interiéry hradů, zámků, divadel, paláců a další reprezentativní prostory, které ve svém prostředí využívají právě tkané textilní tapety či nábytkové potahy. Firma se zabývá i tvorbou textilních historických replik. Za zmínku stojí např. replika brokátového přebalu Vyšehradského kodexu. Výroba brokátu nebyla v Rýmařově nikdy přerušena, i když ne vždy zaujímal tento sortiment tak výrazně klíčovou roli, jak ji vnímá dnes.

Při výrobě českých brokátů je důraz kladen nejen na špičkovou kvalitu tkalcovského zpracování, ale také na kvalitu vstupních materiálů. Stejně jako v minulosti vyrábí firma české brokáty z pravého hedvábí a bavlny, využívá také viskóзовé hedvábí. To bývá označováno také jako umělé hedvábí, ale tato definice není přesná. Viskóza je celuló-

zové vlákno, které vzniká protlačením tekuté hmoty tryskami, výchozí surovinou je však dřevo nebo odpadová bavlna, což jsou materiály přírodní. Jako náhražka pravého hedvábí byla viskóza vyráběna už v 19. století. Rovněž nitě původně skané s drahými kovovými vlákny jsou nahrazovány novodobými metaloplastickými nitěmi.¹¹ Kombinací těchto materiálů vzniká široká škála tkanin od lehkých a splývavých, které jsou vhodné pro konfekční ošacení, až po těžké pevné textilie užívané v interiéru. Účelem použití se řídí nejen vlastní konstrukce tkaniny, ale také vazby a vzory, které jsou do zdejších brokátů vytkávány. Pro snazší orientaci v těchto brokátech je firma člení do čtyř základních skupin.¹² Jde o brokáty stylové na tapety a čalounění, brokáty církevní, historické a brokáty krojové. Brokáty stylové a církevní jsou většinou vyráběny na bavlněné osnově a jsou to tkaniny těžší. Brokáty historické a krojové jsou často vzorovány podle dochovaných archaických předloh a vzorů, jsou určeny pro šití oděvů, proto jsou lehčí, splývavější, pohodlnější. Při jejich výrobě je nejčastěji používána osnova viskózová, popř. hedvábná,

Desinatérské studio textilního technika.

11 Metalplastické nitě jsou vícekomponentní vlákna připravená z kovu a plastů. Vyrábí se často řezáním z eloxované hliníkové fólie. Více: *Příručka textilního odborníka* kolektivu autorů pod vedením Zdeňka Pospíšila, Praha 1981.

12 Toto členění využívá HEDVA ČESKÝ BROKÁT. Jde o členění podle účelu použití. Každá skupina brokátů má tak trochu jinou konstrukci v návaznosti na požadované vlastnosti a vzhled (plošná hmotnost, pevnost, omak, lesk, barevnost, vzor).

Tkalcovna.

Ukázka – detail starorůžového krojového brokátu s názvem Ondrin.

Vzorek nového krojového brokátu s kovovými nitěmi z produkce firmy HEDVA ČESKÝ BROKÁT.

zatkávaná opět viskózovým a pravým hedvábím, včetně metaloplastických nití.

Tkaní brokátů má letitou tradici v Rýmařově. Může vycházet z tradičních vzorů a motivů, které jsou uchovávány ve firemním archivu v podobě vzorkových knih. Jde o cenný a zajímavý dokument, s konkrétními základními technickými informacemi o konstrukci tkaniny. Nezmiňuje se ale o tom, co se s tkaninou dělo dál, kolik se jí vyrobilo, zda se dobře prodávala, kam směřovala a jakým způsobem ji zákazníci pou-

žívali. Z tohoto důvodu je pro firmu velmi důležitá spolupráce s dalšími subjekty, s lidmi i organizacemi, s odborníky z oblastí, kde brokáty z produkce rýmařovské textilky našly v minulosti uplatnění a hrály důležitou roli. V případě krojových brokátů jde o znalce v oboru etnografie i historiky umění, o tradiční textilní řemeslníky, kteří mohou poskytnout cenné informace a spolupodílet se na zápůjčkách dochovaných dobových kusů brokátového textilu. Z tohoto důvodu rozvíjí firma aktivní spolupráci s paměťovými organizacemi, jako jsou muzea a památkové ústavy. Každý impuls, dialog a otevřená diskuse je velmi přínosná, neboť tkalci najednou vidí ve svých tkaninách nový život. Uvědomují si, jaké postavení tkaniny v minulosti měly, s jakou citlivostí, úctou s vysokou řemeslnou zručností byly zpracovávány a jak z nich vznikaly harmonické, působivé a dokonalé textilní kusy i celky. Muzejní i soukromé textilní sbírky jsou svědectvím jejich původních majitelů, kteří o ně pečovali a opatrovali je po generace. Na tuto tradici navazuje firma základní filozofií vytvářet hodnotné tkaniny, které budou vynikat svým precizním řemeslným zpracováním a originalitou, které budou stejně tak rezonovat současnost, ale i upozorňovat na tvůrčí kreativitu a preciznost budoucí generace. Díky součinnosti se síťi pamě-

tových institucí i sběrateli firma sortiment postupně rozšiřuje také o tkaniny vyráběné velmi složitou vazební technikou, což je pro firmu prestižní. Tkalcovna firmy HEDVA ČESKÝ BROKÁT, s.r.o. byla v roce 2019 dovybavena špičkovým moderním žakárským strojem, který v mnohém rozšířil původní možnosti. Dokáže tkát výjimečné výrobky, což bylo dříve nemyslitelné. Ukázkovým příkladem jsou např. krojové brokátové šátky.¹³ Nápadů na rozšíření výrobního portfolia výroby je celá řada. Přáním firmy HEDVA ČESKÝ BROKÁT, s.r.o. je, aby brokáty přinášely stále užitek, aby byly využívány v civilním a krojovém odívání a přispívaly k zachování regionálních tradic. Škála vzorování takových tkanin je široká. Vyžaduje však odborně zdatný personál, který se zabývá tvorbou samotných vzorů, jejich zpracováním do červeno-bílé vzornice, přes velmi zkušené tkadleny, až k odborníkům pro technickou obsluhu strojů, které musí být pro každou tkaninu a vzor speciálně seřízeny. Firma HEDVA ČESKÝ BROKÁT, s.r.o. má nejen špičková zařízení, ale i kvalifikovaný tým, což umožňuje navazovat na více než 130 let trvající tradici tkání žakárských tkanin s cílem prosadit se na domácím i mezinárodním trhu.

13 Brokáty s kovovými nitěmi se v HEDVĚ ČESKÝ BROKÁT vyrábějí od počátku a vyráběli je i všichni předchůdci současné firmy. Současné technologické možnosti nekladou žádná omezení ve skládání vzorů ani v počtu použitých kombinací barev a materiálů.

Literatura:

- BAUER, Lubomír. K historii textilní výroby a průmyslu na Brněnsku. In: Herka, Vladimír, ed. *Sborník Technického muzea v Brně 4*. Brno: Technické muzeum v Brně, 1985, s. 96–119.
- BLAŽEJ, Anton a ŠUTÁ, Štefánia. *Vlastnosti textilných vlákien*. Bratislava: Alfa, 1981. 430 s.
- BOHANESOVÁ, Bohuslava a kol. *Oděvní materiály*. Praha: Nakladatelství technické literatury, 1988. 206 s.
- BOUČEK, Vladimír. Lidové tkaniny. *Věci a lidé 4*, 1952, č. 7–8, s. 310–389.
- BROUČEK, Stanislav a JEŘÁBEK, Richard, eds. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2. svazek., Věcná část A-N*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. 634 s.
- BROUČEK, Stanislav a JEŘÁBEK, Richard, eds. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 3. svazek, Věcná část O-Ž*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. 643–1298 s.
- ČAPEK, Jindřich a FOLTÝN, Ján. *Textilné materiály pre 1. roč. stred. priemyselných škôl textilných*. Bratislava: Alfa, 1972. 320 s.
- FELIX, Václav. *Zošlachtovanie textilií pre 3. ročník SPŠ textilných*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo technickej literatury, 1964. 205 s.
- GAMBA, Ladislav, ed. a kol. *Oděvní slovník pro oděvní školy: pomocná kniha pro odb. učiliště a učňovské školy a pro stř. prům. školy oděvní*. Praha: SPN, 1963. 139 s.
- HABARTOVÁ, Romana. *Krojové inspirace napříč regiony: pocta rukodělným tvůrcům ze Slovák, Valašska a Hané*. Český Těšín, Kunovice: Občanské sdružení „Kunovjan“ z.s., 2021. 344 s.
- HLADÍK, Vladimír, ed. a kol. *Textilní vlákna*. Praha: Nakladatelství technické literatury, 1970. 299 s.
- HLADÍK, Vladimír, KOZEL, Tomáš a MIKLAS, Zdeněk. *Textilní materiály: učebnice pro I. ročník středních průmyslových škol textilních*. Praha: Nakladatelství technické literatury, 1977. 225 s.
- JEŘÁBEK, Jindřich. *Historie a současnost hedvábnického průmyslu v Čechách a na Moravě*. Moravská Třebová: Hedva, 1993. 131 s.
- MARTINEK, Radek. *Liturgické textilie: historie, pořádání a uchování*. Olomouc: [Univerzita Palackého v Olomouci], 2014, s. 25 (heslo kasule).

- MERTO VÁ, Petra. *Textilní tvorba brněnských firem*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2015. 143 s.
- MINAŘÍKOVÁ, Běla. Lidový textil. *Malovaný kraj* 26, 1990, č. 1, s. 25.
- PILLER, Bohuslav a LEVINSKÝ, Otto. *Malá encyklopedie textilních materiálů*. Praha: SNP, 1978. 221 s.
- POSPÍŠIL, Zdeněk, ed. *Příručka textilního odborníka*. Praha: SNTL, 1981. 2 sv.
- RIEGL, Dušan a KADLEC, Jan. *Textilní druhotné suroviny: získávání, opracování a zpracování textilních odpadů*. Praha: Nakladatelství technické literatury, 1985. 197 s.
- SLEPÁNEK, Josef. *Oděvní názvosloví: pomocná kniha pro učně odb. škol oděvních oborů*. Praha: SPN, 1973. 210 s.
- STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu. Díl I, Čechy*. Praha: J. Otto, 1949. 277 s.
- SVOBODOVÁ, Vlasta. K výzkumu lidového kroje a jeho výroby. *Národopisné aktuality* 6, 1969, s. 17–29.
- ŠPRYNC, Eduard a FOLTÝN, Jan. *Nauka o textilním materiálu pro 1. a 2. ročník odborných učilišť a učňovských škol textilních oborů*. Praha: SNTL, 1976. 245 s.
- TERŠL, Stanislav. *Malá encyklopedie textilií a odívání*. Praha: SNTL, 1987. 205 s.
- VYHLÍDAL, Michal. *Flemmichové a Schielové – textilní dědictví = Flemmichowie i Schielowie – tekstylnie dziedzictwo*. Rýmařov, Prudnik: Městské muzeum Rýmařov, Muzeum Ziemi Prudnickiej, 2019. 77 s.

Elektronické zdroje:

Katalog vzorků. Atlas textilu. Národní ústav lidové kultury Strážnice. [online]. Dostupné z: <http://www.atlastextilu.cz/atlas-textilii>.

Škola textilu. Textilní zkušební ústav. [online]. Dostupné z: <http://www.skolotextilu.cz/>.

Textilie. *Wikipedie*. [online]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Textilie>.

Pokud není uvedeno jinak, fotografie pocházejí z archivu firmy HEDVA ČESKÝ BROKÁT, s.r.o.

PhDr. Romana HABARTOVÁ (n. 1964), vedoucí odboru kultury a památkové péče Zlínského kraje, etnografka, někdejší dlouholetá odborná pracovníce a kurátorka sbírek Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Její odborný zájem představoval především výzkum a studium lidového oděvu, obyčejové tradice, výtvarné kultury a tradičních řemesel, kterým se dnes společně s orientací na taneční a hudební folkloristiku a dětský folklor věnuje zájmově.

Mgr. Martina KOHOUTKOVÁ (n. 1976), od roku 1999 působila jako desinatér tehdejší firmy Hedva Moravská Třebová, v oddělení desinatury závodu Rýmařov, dnes působí jako vedoucí oddělení designu a vývoje, vedoucí prodejen, e-shop a online marketingu a jednatelka společnosti HEDVA ČESKÝ BROKÁT, s.r.o. Pedagogické schopnosti uplatňuje jako učitelka výtvarného oboru na ZUŠ Rýmařov.

Satin, Brocade – “Vestments” or Damask?

Abstract

When working with textiles in memory organizations it is advisable to pay attention to the basic terminology from the field of textile manufacture. During the existence of mankind, a countless number of techniques developed enabling us to make various textile materials. People discovered raw materials with different qualities which met his needs. They have to be used to make clothes which would protect human body and differentiated people from one group from those of the other ones. In the course of time people became to decorate their textiles and making them more beautiful. The term vestments as a name for a textile from which some parts of folk costumes are made can be found mainly in Moravian Slovakia. The term does not exist as a name for a textile in the specialized textile terminology, neither does it exist as a name for a technology or description of a textile or group of

textiles. The term cannot be found in a specialized literature, it is not known among the experts in the field of textile technology. It is a name for a heavy, richly decorated textile with a metal glow. The term comes from the Italian word *broccare* which means to embroider. Patterns on the textile develop during the process of weaving. Brocade is woven by atlas weave which enables smooth surface multiplied by choice of material. Silk was very often used to weave brocade and metal threads were added to make the material more festive and glossier. Its important role and impressive look are emphasized by the use for making festive clothes or luxurious textiles for sumptuous interiors and ceremonial textiles. Typical lavishness was achieved by weaving on Jacquard machines. What is vestments then? It is a liturgical mass overgarment (*casula*) worn mainly by Roman Catholic clergymen during masses. Shorter and heavy vestments woven with metal or golden and silver threads were worn as early as in 16th century. From here the term vestments was transferred into folk environment. During their visit to a church, villagers were charmed by a sumptuous textile on clergymen's vestments and that meant that the expensive brocade became to be in folk environment as a material for expensive ceremonial clothes, for example for brides. In our country brocade is made by the company HEDVA ČESKÝ BROKÁT in Rýmařov from the beginning of 19th century.

Key words: textiles, satin, damask, vestments, HEDVA ČESKÝ BROKÁT company

Atlas, Brokat – „Ornat“ oder Damast?

Zusammenfassung

Bei der Arbeit mit Textilien in Gedächtniseinrichtungen ist es angebracht, die Aufmerksamkeit auch auf die grundlegende Terminologie im Bereich Textilschaffen zu lenken. Im Lauf des Bestehens der Menschheit entstand eine unerschöpfliche Anzahl an Techniken, die es ermöglichten, verschiedene textile Materialien herzustellen. Der Mensch entdeckte Rohstoffe mit verschiedenen Eigenschaften, die seinen Bedürfnissen entsprachen. Sie mussten dazu dienen, dass die aus ihnen gefertigte Bekleidung den Körper schützt und den Träger von Mitgliedern anderer Menschengruppen unterscheidet. Im Lauf der Zeit begannen die Menschen, ihre Textilien zu verschönern, zu schmücken. Jede historische Periode brachte mit ihrer Kultur neue Verfahren zur Textilverarbeitung und auch neue Begriffe. In unserem Land finden wir insbesondere in der Mährischen Slowakei zur Bezeichnung der Gewebe, aus denen einige Trachtenbestandteile genäht sind, den Begriff Ornat. Als Textilbegriff gibt es ihn in der Fachterminologie nicht, auch nicht als Namen für ein Verfahren oder zur Beschreibung eines bestimmten Gewebes oder einer Gewebegruppe. Den Begriff Ornat kennen also die Fachleute für textile Verfahren nicht. Für sie ist es die Bezeichnung für ein schweres und reich gemustertes Gewebe mit metallischem Glanz. Sein Name in der Textilindustrie lautet Brokat und stammt vom italienischen Wort *broccare* – besticken. Die Muster auf dem Gewebe entstehen beim eigentlichen Weben. Brokat ist ein Gewebe mit Atlasbindung, die ihm eine glatte Oberfläche und Glanz verleiht, der durch die Materialwahl noch gesteigert wird. Zum Weben wurde traditionell Seide verwendet und häufig webte man für noch höheren Glanz und feierliches Aussehen Metallfasern ein. Seine wichtige Rolle und vornehme Erscheinung wird noch unterstrichen durch seine Verwendung zur Anfertigung von feierlicher Bekleidung oder Luxustextilien in prunkvollen Innenräumen oder von zeremoniellen Stoffen. Der typische Reichtum der Muster entstand später durch das Weben auf Jacquardwebstühlen. Was ist also ein Ornat? Es handelt sich um das liturgische Obergewand (Kasel), das vor allem römisch-katholische Priester bei der Messe tragen. Bereits im 16. Jahrhundert trugen sie kürzere schwere Ornate mit eingewebten Gold- oder Silberfäden. Von hier gelangte die Bezeichnung Ornat in den Volksgebrauch. Die Dorfbewohner waren beim Messebesuch vom prunkvollen Stoff der Priesterornate begeistert, und so begann bereits im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts das aufwändige Brokat mit eingewebten Metallfäden in den Dörfern bei der Anfertigung von teuren rituellen Trachten z. B. für Bräute Verwendung zu finden. In Tschechien wird Brokat vom Unternehmen HEDVA ČESKÝ BROKÁT in Rýmařov bereits seit Beginn des 19. Jahrhunderts hergestellt.

Stichwörter: Textilien, Atlas, Damast, Ornat, Brokat, HEDVA ČESKÝ BROKÁT